

Bernadetta Zawilińska

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Katedra Gospodarki Regionalnej

Turystyka w działalności parków krajobrazowych w Karpatach

Wprowadzenie

Idea tworzenia parków krajobrazowych w Polsce zrodziła się na przełomie lat 40. i 50. XX w. w środowisku krakowskich architektów. Pomysłodawcą był Z. Novak, który wraz z zespołem pracowników Politechniki Krakowskiej propagował koncepcję utworzenia Jurajskiego Parku Krajobrazowego. Park stanowić miał rozległy obszar rekreacyjny służący mieszkańcom Górnego Śląska i Krakowa (Bogdanowski 1978). Zgodnie z pierwotną koncepcją, parki krajobrazowe służyć miały pielęgnowaniu estetyki krajobrazu, a jedną z ich głównych funkcji miała być turystyka, w tym o charakterze masowym. Sam pomysłodawca za park krajobrazowy uważał „*obszar atrakcyjny krajobrazowo, widokowo i kulturowo, przeznaczony dla różnych: czynnych i biernych, masowych i indywidualnych form wypoczynku*” (Novak 1963).

W ciągu trzydziestu lat istnienia parków krajobrazowych zachodziła ewolucja poglądów na ich cele i funkcje. Odejście od pierwotnej koncepcji nastąpiło już

w początkowej fazie tworzenia parków, w latach 70. Wówczas przeważać zaczęła pogląd, że w parkach krajobrazowych ochronie powinna podlegać całość środowiska przyrodniczego, a turystyka powinna zostać ograniczona do form niekolidujących z ochroną przyrody.

Obecnie, zgodnie z zapisem *Ustawy o ochronie przyrody* z dnia 16 kwietnia 2004 r. głównym celem tworzenia parków krajobrazowych jest zachowanie i popularyzacja wartości przyrodniczych, historycznych, kulturowych oraz krajobrazowych terenu objętego ochroną w warunkach zrównoważonego rozwoju. Popularyzacja jest w znacznej mierze związana z turystyką, dla której parki krajobrazowe są szeroko udostępniane. W ustawie tej działania z zakresu turystyki zostały wpisane do zadań dyrektora oraz Służby Parku Krajobrazowego. Jednym z obowiązków dyrektora jest „organizacja działalności edukacyjnej, turystycznej oraz rekreacyjnej”.

Parki krajobrazowe w Karpatach

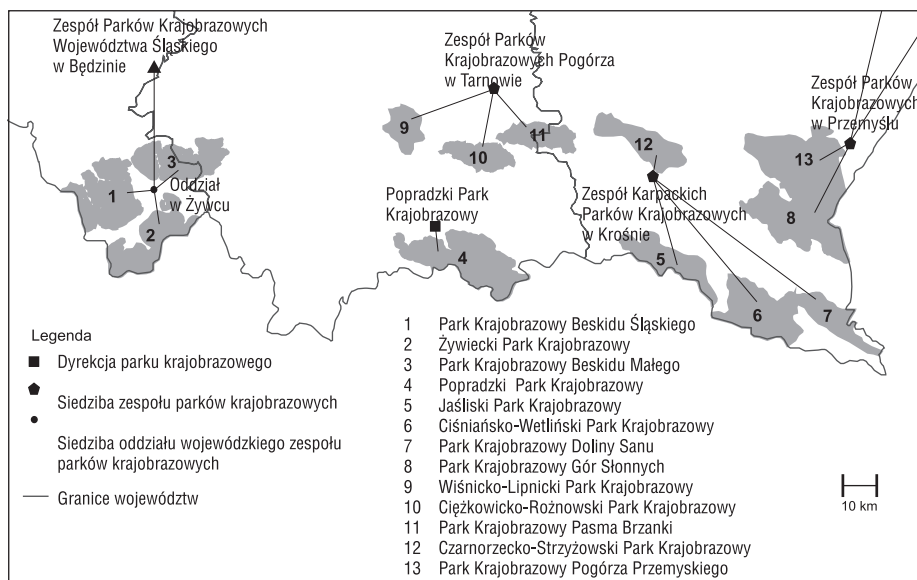
W polskiej części Karpat utworzono dotychczas 13 parków krajobrazowych, o łącznej powierzchni 4544,99 km². Najstarszym z nich jest Żywiecki PK, utworzony w 1986 r., a najkrótszą historię mają parki krajobrazowe Beskidu Śląskiego i Beskidu Małego, które powstały w 1998 r. (tab. 1). Karpackie parki krajobrazowe w skali Polski są parkami dużymi, ich średnia wielkość wynosi 349,61 km², przy średniej dla wszystkich parków w Polsce w 2005 r. – 216,96 km².

Tab. 1. Rok utworzenia i powierzchnia parków krajobrazowych

L.p.	Park krajobrazowy	Rok utworzenia	Powierzchnia parku (ha)	Jednostka fizyczno-geograficzna
1.	PK Beskidu Śląskiego	1998	38 620	Beskidy Zachodnie
2.	Żywiecki PK	1986	35 870	
3.	PK Beskidu Małego	1998	25 770	
4.	Popradzki PK	1987	54 212	
5.	Jaśliski PK	1992	20 911	
6.	Ciśniański–Wetliński PK	1992	51 146	Beskidy Wschodnie
7.	PK Doliny Sanu	1992	33 480	
8.	PK Gór Słonnych	1992	56 032	
9.	Wiśnicko–Lipnicki PK	1997	14 311	Pogórze Karpackie
10.	Ciężkowicko–Rożnowski PK	1995	17 634	
11.	PK Pasma Brzanki	1995	18 867	
12.	Czarnorzecko–Strzyżowski PK	1993	25 784	
13.	PK Pogórza Przemyskiego	1991	61 862	
RAZEM			454 499	

Źródło: Opracowanie na podstawie danych uzyskanych w dyrekcjach parków krajobrazowych.

Większość polskich parków krajobrazowych nie ma oddzielnych dyrekcji, lecz jest połączona w zespoły. Taka sytuacja ma miejsce również w Karpatach, gdzie własną dyrekcję posiada jedynie Popradzki PK, a pozostałe parki połączono w cztery zespoły (ryc. 1). W woj. śląskim, po utworzeniu parków krajobrazowych Beskidu Śląskiego i Beskidu Małego powstał Zespół Zachodniobeskidzkich Parków Krajobrazowych. Zespół funkcjonował jedynie ponad rok, gdyż od początku 2000 r. wprowadzono nową strukturę organizacyjną – Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego (ZPKWS), obejmujący osiem parków istniejących na terenie województwa. Główna siedziba Biura Zespołu znajduje się w Będzinie. Biuro posiada cztery oddziały: w Żywcu, Żółtym Potoku, Kalinie i w Rudach oraz Ośrodek Edukacyjno-Naukowy w Smoleniu. Działaniami podejmowanymi w parkach krajobrazowych położonych na terenie Karpat (Żywieckim PK, Śląskim PK oraz PK Beskidu Małego w części znajdującej się na terenie woj. śląskiego) kieruje Oddział Zespołu Parków w Żywcu. Niekorzystna jest sytuacja PK Beskidu Małego, którego wschodnia część, położona w woj. małopolskim, nie ma dyrekcji. Zarząd nad tą częścią Parku sprawuje Wojewoda Małopolski przy współudziale Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody.

Ryc. 1. System zarządzania karpaccimi parkami krajobrazowymi

Źródło: opracowanie własne.

W woj. małopolskim nie stworzono wojewódzkiego zespołu parków. W karpackiej części województwa istnieje wspomniany PK Beskidu Małego, Popradzki PK, który ma własną dyrekcję (z siedzibą w Starym Sączu) oraz parki krajobrazowe położone na Pogórzu Karpackim – Wiśnicko-Lipnicki, Ciężkowicko-Rożnowski i Pasma Brzanki, które połączono w Zespół. Zespół ten przed wprowadzeniem

nowego podziału administracyjnego był zespołem wojewódzkim (Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Tarnowskiego), a w 1998 r. jego nazwę zmieniono na Zespół Parków Krajobrazowych Pogórza w Tarnowie (ZPKP w Tarnowie).

W woj. podkarpackim planowane jest utworzenie wojewódzkiego zespołu parków, poprzez połączenie istniejących obecnie zespołów: Karpackich Parków Krajobrazowych w Krośnie (ZPKP w Krośnie) i Parków Krajobrazowych w Przemyślu (ZPK w Przemyślu). ZPKP w Krośnie obejmuje 4 parki krajobrazowe, w tym 3 leżące w Beskidach: Jaśliski, Ciśniańsko-Wetliński i Doliny Sanu oraz Czarnorzeczko-Strzyżowski PK leżący na Pogórzach Strzyżowskim i Dynowskim. ZPK w Przemyślu skupia również 4 parki krajobrazowe: Gór Słonnych (Bieszczady Niskie) i Pogórza Przemyskiego oraz 2 parki leżące poza terenem Karpat (ryc. 1).

Działalność promocyjna i edukacyjna

Na terenach parków krajobrazowych w pierwszej kolejności powinny rozwijać się formy turystyki krajoznawczej, związanej z wyjątkowymi walorami turystycznymi parków, a najważniejszą dla obszarów chronionych, w tym również parków krajobrazowych, jest ekoturystyka. Działania związane z rozwojem turystyki, podejmowane przez dyrekcje parków krajobrazowych, mają przede wszystkim na celu popularyzację form turystyki krajoznawczej pozostających w zgodzie ze środowiskiem przyrodniczym i kulturowym regionu. Popularyzacja jest ściśle związana z działalnością informacyjną i edukacyjną.

Badane parki krajobrazowe w większości są parkami młodymi i wiedza na ich temat (zarówno wśród turystów jak i mieszkańców regionów) jest nikła. Sondażowe badania przeprowadzone w 2003 r. wśród turystów wykazały, że większość z nich nie miała świadomości przebywania na terenie parku. W tej sytuacji istotnym zadaniem jest informowanie o istnieniu parków krajobrazowych, o pełnionych przez nie funkcjach, a także ich walorach przyrodniczych i kulturowych.

Podstawowym działaniem podejmowanym we wszystkich badanych jednostkach jest ustawianie tablic granicznych oraz tablic informacyjnych. Promocji służy m. in. działalność edytorska, prowadzenie stron internetowych, organizowanie wystaw, konkursów fotograficznych, konkursów wiedzy, udział w przygotowaniu imprez kulturalnych w regionie oraz w targach turystycznych. Ważną rolę odgrywa także wydawanie materiałów reklamowych, m. in. kalendarzy, pocztówek, naklejek, plakatów.

Działalność edukacyjna polega przede wszystkim na wydawaniu publikacji dotyczących parków krajobrazowych, opracowywaniu i wytyczaniu w terenie ścieżek dydaktycznych oraz na zajęciach dydaktycznych prowadzonych głównie dla młodzieży szkolnej (także „zielonych szkół”).

Wśród wydawanych pozycji najliczniejsze są broszury i foldery zawierające informacje ogólne lub przybliżające wybrane zagadnienia, a także informatory do-

tyczące poszczególnych parków krajobrazowych lub zespołów parków (tab. 2). Spośród pozostałych pozycji najliczniejsze są przewodniki po ścieżkach dydaktycznych. Niestety, brakuje większych opracowań, a dotychczas ukazały się jedynie dwie pozycje o charakterze monograficznym (Staszkievicz 2000, Janicki 2005).

Tab. 2. Działalność wydawnicza parków krajobrazowych

Park lub zespół parków	Data powstania parku lub zespołu parków	Liczba wydawnictw					Średnia liczba wydawnictw rocznie
		broszury i foldery	informatory	przewodniki	inne	ogółem	
ZPKWŚ	2000	8	14	10	3	35	5,0
Popradzki PK	1987	12	16	5	4	37	1,9
ZKPK w Krośnie	1995	16	7	7	6	36	3,0
ZPKP w Tarnowie	1997	15	1	1	0	17	1,7
ZPK w Przemyślu	1989	15	3	13	19	50	2,8

Źródło: Opracowanie na podstawie danych uzyskanych w dyrekcjach parków krajobrazowych.

Ścieżki dydaktyczne na terenach badanych parków krajobrazowych mają długie tradycje, najstarsze z nich opracowano w Żywieckim PK na początku lat dziewięćdziesiątych. Opracowaniem i wytyczaniem w terenie ścieżek dydaktycznych nie zajmują się wyłącznie Służby Parków Krajobrazowych. Parki krajobrazowe uczestniczyły w przygotowaniu jedynie 63% ścieżek (tab. 3), które znajdują się na ich terenach. Pozostałe ścieżki powstały przeważnie z inicjatywy Lasów Państwowych, a także urzędów gmin i innych organizacji (np. Greenworks). Większość ścieżek opracowywana jest we współpracy dyrekcji parków i miejscowych nadleśnictw, częsta jest również współpraca z urzędami gmin.

Działalność parków krajobrazowych jest w znacznym stopniu ograniczona trudną sytuacją finansową oraz brakami kadrowymi. Niedostateczne środki finansowe w budżetach parków sprawiają, że znaczna część zadań z dziedziny turystyki (m. in. działalność wydawnicza i zagospodarowanie ścieżek dydaktycznych) nie miałyby miejsca bez dotacji z zewnątrz, głównie z Wojewódzkich Funduszy Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Tab. 3. Ścieżki dydaktyczne w parkach krajobrazowych

Lp.	Park krajobrazowy	Liczba ścieżek dydaktycznych	
		Ogółem	Ścieżki opracowane przez parki krajobrazowe*
1.	PK Beskidu Śląskiego	7	1
2.	Żywiecki PK	4	4
3.	PK Beskidu Małego	3	3
4.	Popradzki PK	9	4
5.	Jaśliski PK	2	2
6.	Ciśniańsko-Wetliński PK	3	0
7.	PK Doliny Sanu	3	2
8.	PK Gór Słonnych	3	1
9.	Wiśnicko-Lipnicki PK	2	2
10.	Ciężkowicko-Rożnowski PK	4	4
11.	PK Pasma Brzanki	0	0
12.	Czarnorzecko-Strzyżowski PK	3	3
13.	PK Pogórza Przemyskiego	5	4

* liczba obejmuje także ścieżki opracowywane we współpracy z innymi organizacjami
 Źródło: opracowanie na podstawie danych uzyskanych w dyrekcjach parków krajobrazowych.

Współpraca z władzami gmin i mieszkańcami

Badane parki krajobrazowe są związane administracyjnie z 88 gminami. Przyczyną tak znacznego rozdrobnienia administracyjnego jest fakt, że ich granice wytyczane były w oparciu o kryteria przyrodnicze i zazwyczaj nie pokrywają się z granicami administracyjnymi. Największe rozdrobnienie ma miejsce w parkach krajobrazowych Beskidu Małego (15 gmin) i Beskidu Śląskiego (14 gmin). Oddział ZPKWŚ w Żywcu kieruje parkami krajobrazowymi położonymi na terenach należących aż do 31 gmin. W tej sytuacji nie jest możliwe podejmowanie regularnej współpracy ze wszystkimi samorządami lokalnymi.

Z badań ankietowych przeprowadzonych przez autorkę w urzędach gmin związanych administracyjnie z parkami krajobrazowymi w Karpatach wynika, że 86% z nich podejmuje działania na rzecz rozwoju turystyki, lecz jedynie 45% współpracuje bądź współpracowało w tej dziedzinie z dyrekcjami parków krajobrazowych (Zawilińska 2007). Zdaniem dyrektorów parków odsetek gmin, z którymi były prowadzone wspólne działania związane z turystyką jest wyższy i wynosi 55%. Różnica zdań wynika najprawdopodobniej z faktu, że współpraca zazwyczaj nie ma charakteru stałego, lecz sprowadza się do pojedynczych, w kilku przypadkach drobnych zadań, które wśród obowiązków pełnionych przez urzędy gmin mają marginalne znaczenie. Współpraca dyrekcji parków z urzędami gmin dotyczy naj-

częściej opracowania i wytyczenia w terenie ścieżek dydaktycznych, publikacji materiałów informacyjnych oraz edukacji ekologicznej.

Dyrekcje parków krajobrazowych dążą także do współdziałania z mieszkańcami regionów. Współpraca ta ma stały charakter w ZKPK w Krośnie, gdzie dyrekcja w ramach porozumienia zawartego ze stowarzyszeniem „Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne” zaopatruje mieszkańców prowadzących działalność agroturystyczną w materiały informacyjne. Zamiarem dyrektora jest uczynienie z gospodarstw agroturystycznych punktów informacji przyrodniczej. Inicjatywa ta sprzyja podniesieniu wiedzy o regionie, a także wpływa na wzrost poparcia gospodarzy dla działalności parków krajobrazowych. Działania takie na mniejszą skalę są podejmowane również w pozostałych dyrekcjach.

Współpraca z innymi podmiotami

W ramach realizacji zadań z zakresu turystyki dyrekcje parków krajobrazowych podejmują współpracę z wieloma instytucjami i organizacjami, w tym przede wszystkim ze starostwami powiatowymi oraz miejscowymi nadleśnictwami. Współpraca ze starostwami dotyczy przede wszystkim działań promocyjnych, publikacji, a także rozbudowy infrastruktury turystycznej (głównie szlaków turystycznych). Wspólnie z nadleśnictwami opracowywane są ścieżki dydaktyczne, część wydawnictw, tablice informacyjne, organizowane są konkursy wiedzy lub konkursy fotograficzne, plenery malarskie, rajdy, budowana jest infrastruktura przy szlakach turystycznych (parkingi leśne, wiaty, ławki itp.).

Dyrekcje parków podejmują także współpracę z urzędami szczebla wojewódzkiego (tab. 4). Współpraca ta dotyczy głównie opiniowania projektów, w tym również projektów związanych z turystyką oraz działań promocyjnych. Współpraca w dziedzinie turystyki z instytucjami naukowo-badawczymi obejmuje przede wszystkim udział pracowników naukowych w opracowywaniu ścieżek dydaktycznych i wydawnictw, organizowanie praktyk studenckich na terenach parków oraz pomoc w badaniach prowadzonych do prac licencjackich i magisterskich (dotyczących m. in. turystyki).

Wśród organizacji turystycznych, z którymi podejmowane są wspólne działania główne miejsce zajmuje PTTK. Pracownicy parków krajobrazowych prowadzą wykłady na kursach przewodnickich oraz szkolenia dla przewodników. Biorą także udział w przygotowaniu rajdów i innych imprez turystycznych PTTK oraz znakowaniu szlaków i przygotowywaniu publikacji.

Dla parków krajobrazowych istotna jest również współpraca z podmiotami gospodarczymi działającymi w regionie, gdyż podmioty te dofinansowują część zadań wykonywanych przez parki, np. zagospodarowanie ścieżek dydaktycznych, publikację wydawnictw, organizację imprez turystyczno-edukacyjnych.

Wśród innych organizacji, z którymi dyrekcje podejmowały współpracę dominują organizacje ekologiczne (np. LOP, Stowarzyszenie Na Rzecz Wszystkich Istot,

Tab. 4. Współpraca dyrekcji parków krajobrazowych z innymi podmiotami

Instytucja	ZPKWŚ	Popradz-ki PK	ZKPK w Krośnie	ZKPK w Tarnowie	ZPK w Przemysłu
Urząd wojewódzki	I	X	X	X	-
Urząd marszałkowski	-	X	I	-	X
Starostwa powiatowe	X	X	X	X	X
Regionalna dyrekcja lasów państwowych	-	-	I	I	-
Nadleśnictwa	I	X	X	X	X
Instytucje naukowo-badawcze	I	I	X	I	X
Organizacje turystyczne	X	X	X	I	X
Podmioty gospodarcze działające w regionie	X	X	X	I	I
inne	X	X	X	X	X

Objaśnienia: X – współpraca stała; I – współpraca sporadyczna; - - brak współpracy

Źródło: opracowanie na podstawie danych uzyskanych w dyrekcjach parków krajobrazowych.

Greenworks), towarzystwa i stowarzyszenia działające na rzecz rozwoju lokalnego (np. Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Żywieckiej, Towarzystwo Miłośników Ziemi Dubieckiej, Stowarzyszenie Dziedzictwo Ziemi Karpackiej) oraz związki międzygminne (np. Związek Gmin Turystycznych Pogorza Dynowskiego).

Podsumowanie

Problemy turystyki w parkach krajobrazowych są w literaturze znacznie rzadziej poruszane niż problemy w parkach narodowych. Tymczasem kierowanie rozwojem turystyki w parkach krajobrazowych, ze względu na znaczną liczbę użytkowników tych parków, jest znacznie bardziej skomplikowane. Dyrekcja parku krajobrazowego ma stosunkowo niewielkie kompetencje, dysponuje małym budżetem i w odniesieniu do obowiązków – niewystarczającymi zasobami kadrowymi. W tej sytuacji rola parków krajobrazowych, poza opiniowaniem projektów związanych z inwestycjami turystycznymi, sprowadza się przede wszystkim do działań informacyjnych, edukacyjnych i promocyjnych. Zakres oraz intensywność tych działań nie jest uzależniona od wielkości ruchu turystycznego, tradycji rozwoju turystyki, ani walorów parków, lecz zależy przede wszystkim od inicjatywy pracowników, a w szczególności współpracy, jaką podejmują z innymi podmiotami działającymi w regionie.

Literatura

- Bogdanowski J., 1978, *Kształtowanie i ochrona krajobrazu w aspekcie rekreacji*, [w:] *Społeczne potrzeby i uwarunkowania rozwoju turystyki i rekreacji w Polsce*, Zeszyt Naukowy nr 16, Wydział Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie.
- Janicki J., 2005, *Monografia przyrodniczo-historyczna parku krajobrazowego Pogórza Przemyskiego*, Zespół Parków Krajobrazowych w Przemyślu, Przemyśl.
- Novak Z., 1963, *Ideowe i realizacyjne założenia Jurajskiego Parku Krajobrazowego*, Architektura, 8.
- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.* (Dz. U. z 2004 r., nr 92, poz. 880).
- Staszekiewicz J. (red.), 2000, *Przyroda Popradzkiego Parku Krajobrazowego*, Zarząd Popradzkiego Parku Krajobrazowego, Stary Sącz.
- Zawilińska B., 2007, *Działania władz lokalnych w rozwoju turystyki w karpackich parkach krajobrazowych*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne (w druku).